

2008. gada 6. jūnijā

Makroekonomikas politika

1. Kopsavilkums

Ārvalstu investoru padome Latvijā (ĀIPL) vēlētos atzīmēt, ka makroekonomiskie apstākļi Latvijā kopš iepriekšējās Augstās Padomes tikšanās 2007. gada jūnijā ir ļoti būtiski mainījušies. Lai gan inflācija ir augsta un ir pat palielinājusies gada laikā, valdība tomēr ir izmantojusi savā rīcībā esošos līdzekļus, lai virzītu Latvijas tautsaimniecību pretim vispārējai stabilizācijai – mazinot gan tās iekšējo, gan ārējo nelīdzsvarotību.

Ir pārargri mudināt īstenot makroekonomisko politiku, kas būtu orientēta uz IKP pieauguma veicināšanu, bet šāda vajadzība var rasties tuvākajā laikā. Tomēr centieniem stabilizēt iekšējo pieprasījumu nevajadzētu mazināt apņemšanos veikt reformas piedāvājuma pusē, kas ir svarīgas darba ražīguma pieaugumam un ilgtspējīgai ekonomikas attīstībai.

2. Rekomendācijas/Ierosinājumi

1. Neskaidro makroekonomisko tendenču apstākļos Latvijā atlikušajā 2008. gadā, kā arī 2009. gadā fiskālajai politikai neizbēgami vajadzēs piemēroties mainīgajai videi. Mēs uzskatām, ka esošā politiskā nostāja ir atbilstoša, tajā pat laikā mēs aicinām Latvijas valdību apsteigt notikumu gaitu un būt gatavai stimulēt tautsaimniecības izaugsmi gadījumā, ja ekonomiskā situācija krasi pasliktinās.

2. ĀIPL uzskata, ka esošajos apstākļos veiksmīgai ES fondu apguvei ir vēl lielāka nozīme kā jebkad. Par spīti bažām pārāk straujās izaugsmes perioda laikā, ka arī ES fondi varētu veicināt ekonomikas pārkaršanu, šādai attieksmei vairs nav pamatojuma, drīzāk pat pretēji, ES fondiem šobrīd var būt tikai pozitīva makroekonomiskā loma.

3. Pamatojums

Lai gan joprojām pastāv iespēja, ka Latvijas makroekonomiskā situācija varētu attīstīties pēc mīkstās piezemēšanās scenārija (šeit domāts – IKP pieauguma samazināšanās, nevis IKP sarukšana), šī brīža tendences tiešām rada pamatotas bažas un prasa izlēmīgu un prasmīgu rīcību politiskajā līmenī.

Līdzšinējo tendenču maiņa patēriņa un investīciju jomās ir bijusi spējāka, nekā paredzēja vairākums ekspertu. 2007. gada pēdējā ceturksnī investīcijas jau bija tuvu lejupslīdei un šobrīd tās noteikti samazinās. Ja patlaban ir novērojama kāda izaugsme privātajā patēriņā, tad tā ir ļoti niecīga, pēdējie mazumtirdzniecības dati martā un ekonomiskā viedokļa aptaujas rāda, ka šī lejupslīde vismaz kādu laiku turpināsies.

Eksporta pieaugums 2007. gada otrajā pusē un 2008. gada sākumā patīkami pārsteidza. Tomēr pastāv bažas gan par statistikas datu ticamību, gan eksportētāju spēju uzturēt esošo sniegumu, lai

kāds arī tas būtu, pasaules ekonomikai sarežģītajā situācijā, it īpaši pēc neseno sniegtās informācijas, ka tās ietekme uz ES tautsaimniecību būs spēcīgāka, nekā iepriekš tika domāts. Šie apstākļi liek izskatīties pārāk optimistiskām pat pēdējām, jau samazinātajām Latvijas Bankas prognozēm par 5% IKP pieaugumu 2008. gadā, it īpaši apzinoties, ka Centrālās statistikas birojs veicis pagaidu IKP pieauguma prognozi 2008. gada pirmajam ceturksnim 3.6% apmērā. Lai gan šis skaitlis vēl var tikt pārskatīts, tas ir ļoti reāls, zinot, ka mazumtirdzniecības un ražošanas sfērās ir novērota lejupslīde. Tā kā tautsaimniecībā šobrīd novērojama lejupejoša tendence, ir maz ticams, ka IKP pieaugums visā 2008. gadā varētu pārsniegt pirmā ceturkšņa rādītājus. Ja 5% izaugsme tiks sasniegta, tad varēs teikt, ka valsts ir pārsteidzoši veiksmīgi pārvarējusi patiesi bīstamu situāciju.

Mēs uzskatām, ka esošajā situācijā valdībai ir jātiek galā ar diviem daļēji pretrunīgiem uzdevumiem – (1) izveidot tādas makroekonomiskos apstākļus, kas novestu pie strukturālajām reformām, kuras nepieciešamas ilgtermiņa izaugsmes potenciāla palielināšanai, un (2) atbalstīt ekonomisko aktivitāti, lai izvairītos no lejupejošās spirāles padziļināšanās, kas novērojama iekšējā sektorā. Abi šie uzdevumi tiks izvērsti aplūkoti tālāk.

Būtiskas piedāvājuma puses reformas ilgtermiņa izaugsmes veicināšanai

Pārmērīgi centieni šobrīd pasargāt pirkjspēju no 2006. – 2007. gadā notikušās tautsaimniecības pārkaršanas negatīvās ietekmes, kā arī no globālās enerģijas un pārtikas preču cenu celšanās sekām, nopietni iedragātu ilgtermiņa izaugsmes potenciālu. Nozīmīgas korekcijas ir nepieciešamas gan tāpēc, ka iepriekšējos uzplaukuma gados pārmērīgi strauji auga ienākumi, gan tāpēc, ka ir cēlušās nozīmīgu izejvielu cenas. Saskaņā ar oficiālajiem statistikas rādītājiem, reālās darba algas Latvijā 2007. gadā palielinājās par apmēram 20%, kas krietni pārsniedza produktivitātes izaugsmi. Lai gan Latvijas dzīves līmeņa tuvošanās ES vidējam līmenim un pat tā pārsniegšana ir ļoti vēlams ilgtermiņa mērķis, šis process nedrīkst apsteigt fundamentālos uzlabojumus Latvijas tautsaimniecībā, pretējā gadījumā var iestāties ļoti nepatīkamas ilgtermiņa sekas. Visām sabiedrības grupām Latvijā jāsaprot, ka darba algas pieaugumam, pie kura tās jau ir paspējušas pierast iepriekšējo gadu laikā, uz kādu laiku ir krasi jāpalēninās. Varētu būt pat nepieciešama īslaicīga pirkspējas samazināšanās, ja globālās enerģijas un pārtikas preču cenas saglabājas augstas vai turpina celties.

Mēs šeit neapspriedīsim detalizēti nepieciešamās specifiskās strukturālās reformas, atstājot to detalizētākām diskusijām un konsultācijām, turklāt mēs uzskatām, ka ĀIPL un valdības viedoklis šajos jautājumos ir ļoti tuvs. Tomēr ir nepieciešams uzsvērt makroekonomiskās situācijas radīto ekonomisko stimulu svarīgumu. Tautsaimniecības pārkaršanas laikā vietējam tirgum tika vairāk pievērsta uzmanība. Lai gan tā bija ļoti ienesīga īstermiņa politika vairumam kompāniju, tā nav ilgtspējīga ilgtermiņa stratēģija valstij kopumā, jo produktivitātes pieaugums pieprasa palielināt specializēšanos, kas lielākajā daļā nozaru vietējā tirgū nav iespējama. Tāpēc tautsaimniecībai būtu jāatļauj samazināt tempu par spīti tam, ka šis process varētu būt nepatīkams dažām kompānijām un indivīdiem. Iekšējā pieprasījuma pieauguma tendencei bija jāmainās, novedot pie patēriņa pieauguma apstāšanās, lai pārorientētu tautsaimniecību uz ārvalstu tirgiem.

Pārmērīgas iekšējā pieprasījuma samazināšanās novēršana

Iekšzemes pieprasījuma pieauguma krasi palēnināšanās vai pat neliels iekšzemes pieprasījuma sarukums ir savienojams ar IKP izaugsmes turpināšanos. Tomēr, ja savstarpēji pastipriņošas optimisma, patēriņa, uzņēmējdarbības ienākumu, nodarbinātības un darbaspēka ienākumu samazināšanās dēļ iestājas dziļa lejupejoša spirāle iekšzemes pieprasījuma sektorā, eksporta pieaugums nespēs atsvērt šo iedarbību un ekonomika nonāks recesijā. Lai gan tas nav mūsu pamatscenārijs, šādas notikumu attīstības risks nav ignorējams.

Šobrīd valdība saglabā nostāju, ka 2008. gadā ir jāsamazina budžeta pārpalikums 1% apmērā no IKP, pat ja apstākļi mainītos un būtu jāsamazina tēriņi. Mēs uzskatām, ka šī publiskā nostāja būtu jāpaglabā, lai iedrošinātu finansiālos tirgus. Te gan jāatgādina, ka mērķis sasniegt budžeta pārpalikumu sākotnēji bija ieplānots kā pret-cikliskais pasākums tautsaimniecības pārkaršanas apstākļos. Pēkšņo ekonomisko tendenču izmaiņu dēļ tas visdrīzāk pārvērtīsies par cikliskās svārstības pastiprinošu līdzekli, t.i. tādu, kas padziļinās tautsaimniecības lejupslīdi. Ir jāatgādina, ka viens no faktoriem, kas nodrošinājis relatīvu makroekonomisko stabilitāti attīstītajās valstīs kopš Otrā pasaules kara ir tā saucamo automatisko stabilizētāju darbošanās cikliskās lejupslīdes laikā, t.i. īslaicīgas fiskālās pozīcijas pasliktināšanās pieļaušana, šo pasliktināšanos radot nodokļu ienākumu sarukumam, un bezdarba pabalstu u.c. izdevumu pieaugumam.

Ne tikai pārlietu lielas uzmanības veltīšana īstermiņa IKP pieaugumam un nespēja īstenot piedāvājuma puses reformas, bet arī pārāk dziļa lejupslīde var iedragāt ilgtermiņa izaugsmes perspektīvas. Šāds scenārijs varētu novest pat pie saprātīgu investīciju projektu pamešanas iekšējā sektorā, fundamentāli veselīgu uzņēmumu bankrotiem, kas savukārt veicinātu bezdarba palielināšanos, uzņēmējdarbības satricinājumus un jaunu emigrācijas vilni.

Tajā pašā laikā, valdībai nevajadzētu mīkstināt šo ietekmi tādos apmēros, ka uzņēmumiem un indivīdiem rastos ilūzija, ka nav nekādas vajadzības mainīt savu stratēģiju. Mēs atkārtoti uzsveram, ka būs ļoti sarežģīti sabalansēt šos mērķus¹, un atbalstām valdības pūles izvest tautsaimniecību cauri šim ļoti grūtajam periodam.

¹ Labs politikas piemērs, kas apmierinātu abus mērķus, varētu būt stingrākas enerģijas efektivitātes prasības. Ir labi zināms, ka ēku siltināšana daudzos apstākļos ir finansiāli izdevīga īpašniekam, neatkarīgi no pozitīvās ietekmes uz vidi. Lai gan, saskaņā ar pētījumu, kas publicēts žurnālā *The Economist* (*The Elusive Negawatt*, 2008. gada 9. maija izdevums, http://www.economist.com/displaystory.cfm?story_id=11326549), cilvēki mēdz uzvesties neracionāli, pieprasot nesaprātīgi īsus atmaksāšanās periodus no enerģijas efektivitātes investīcijām, apmēram 2-3 gadus. Latvijas apstākļos problēmu veido iedzīvotāju nespēja vienoties daudzdzīvokļu mājās.

Tāpēc efektivitātes uzlabošanas pasākumus varētu padarīt obligātus, sākot ar ēkām, kuras ir vissliktākajā stāvoklī, un, ja šīs prasības netiktu izpildītas, valsts iestādes varētu pasūfīt efektivitātes uzlabojumu veikšanu, par to piesūtot rēķinus īpašniekiem.

Šāda politika sasniegtu vairākus mērķus: (1) stimulētu būvdarbu pakalpojumu pieprasījumu, (2) samazinātu enerģijas importu, mazinot tautsaimniecības jūtīgumu pret enerģijas cenu maiņām, (3) ilgtermiņā ietaupītu iedzīvotāju resursus, palielinot viņu pirktspēju.